

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу деяких актуальних питань професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. Зокрема, висвітлюється та обґрунтовується проблема наукових основ формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками. Уточнено сутність та зміст понять «готовність майбутнього соціального педагога», «професійна підготовка». Визначено структурні компоненти готовності майбутніх фахівців до роботи з педагогічно занедбанними, проаналізовано чинники, що сприяють покращенню професійної підготовки студентів до роботи з вищезгаданою категорією неповнолітніх.

Ключові слова: якість освіти, професійна підготовка, майбутні соціальні педагоги, готовність до роботи з педагогічно занедбанними підлітками, особистісна готовність.

THE THEORETIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES' PROFESSIONAL READINESS TO WORK WITH PEDAGOGICALLY NEGLECTED TEENAGERS

Summary. The increase of the high-quality level of pedagogical education according to the European demands is one of the most important tasks nowadays. It touches the sphere of professional formation of future social pedagogues as far as the reality gives reasons to believe that such antisocial phenomena like bullying, aggressiveness, cadging are rapidly expanding and deepening among children and youths. The upgrading of the proper specialists' professional training to work with different categories of children, including pedagogically neglected can contribute substantially to the solution of the existing problems. The article is devoted to the analysis of some topical issues of future specialists' professional training in higher educational establishments. In the process of the given research modern demands to professional preparation of future social pedagogues in higher pedagogical educational establishments have been analyzed. It means the achievement and support of a high level of education in accordance with state standards; an approach to the quality of education as to a social and pedagogical process; an orientation on the updating of the content of education and individualization of teaching. The ability of a future social pedagogue to cooperate with pedagogically neglected teenagers while working as volunteers at centers of social services for family, children and youths and other public institutions is highly appreciated. A thorough analysis of theoretical sources and practical experience of the specialists' training gives ground to define the essence of the concept of a future specialist's readiness to interaction with pedagogically neglected teenagers. It reproduces moral and psychological, theoretical and practical components and personal qualities which are necessary for effective work with such category of children. Readiness presupposes the students' theoretical knowledge about the given problem; motivation; active participation in the process; the formation of proper abilities and skills and, of course, personal qualities such as love and respect for children, sympathy, responsibility, communicability and tolerance, tactfulness and a high level of culture. The essence of the concepts "readiness of the future social teacher", "professional training" are clarified. Structural components of future specialists' readiness to work with pedagogically neglected teenagers are determined, factors that contribute to improving students' professional preparation for work with the above mentioned category are analyzed. Prospects for further scientific research in this direction have been determined.

Keywords: quality of education, professional training, future social pedagogues, readiness to work with pedagogically neglected teenagers, personal readiness.

Постановка проблеми. Сучасні концепції якості освіти є вираженням тих змін, що відбуваються на межі тисячоліть, в епоху кардинальних інновацій. Такі трансформації вимагають того, щоб навчально-виховний процес в освітніх закладах, що готують майбутніх фахівців, а також і соціальне середовище були максимально зорієнтовані на формування демократичної, гуманістичної, самодостатньої особистості.

Наукові дослідження останніх років, статистичні дані різних державних служб, сучасна реальність свідчать про поширення у дитячому та молодіжному середовищі численних негативних явищ, які характеризуються різного рівня

порушеннями у дотриманні моральних, законодавчих, правових норм і принципів життєдіяльності й спілкування. Тобто, існування у дитячому та молодіжному середовищі таких асоціальних явищ як лихослів'я, булінг, агресивність, хуліганство та чимало інших, першопричиною яких часто буває педагогічна занедбаність, постає однією з актуальних соціально-педагогічних проблем нашого часу.

Подолання таких проявів значною мірою залежить від комплексу заходів, серед яких важливу роль відіграє професійна підготовка соціальних педагогів, які добре володіють методикою роботи з такою категорією неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому дослідженні значущість підготовки майбутнього соціального педагога до роботи з педагогічно занедбанними дітьми пов'язується з необхідністю підвищення якості освіти, підготовки фахівців відповідно до сучасних вимог (С. Вітвицька, А. Капська, В. Кремень, Н. Нічкало, О. Пожидаєва, О. Савченко, В. Сластьонін, С. Харченко та інші).

Готовність до професійної діяльності соціального педагога розкривають теоретичні положення про сформованість його особистості, які аналізуються у дослідженнях Т. Абрамович, О. Безпалько, Р. Вайноли, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко, зокрема, зазначаючи, що у методологічному плані надзвичайно важливо мати чіткі орієнтири й кінцевий результат навчання, орієнтується на змістове тлумачення поняття, здійснене В. Сластьоніним, у якому поєднуються такі його компоненти, як психологічна, науково-теоретична, практична, психофізіологічна готовність [10, с. 231].

О. Пожидаєва показником готовності студента до професійної діяльності розглядає професійну компетентність, що формується на засадах теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей та життєвому досвіді, виокремлюючи особистісний, мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційно-технологічний, організаційний компоненти готовності [8, с. 159].

Л. Міщик розглядає готовність особистості до соціальної діяльності як інтегровану якість, у якій виявляються такі складові готовності спеціаліста до професійної діяльності: морально-психологічна або мотиваційна, науково-теоретична і практична. Структуру професійної готовності дослідниця пропонує розглядати як систему із таких чотирьох компонентів: мотиваційна готовність – світогляд і спрямованість, що відтворюють потреби, інтереси, ідеали, прагнення, морально-естетичні якості особистості, які відповідають обраній професійній діяльності; теоретична готовність – певний рівень знань індивіда; практична готовність – наявність гностичних, комунікативних, конструктивних умінь, що дає змогу розв'язувати професійні завдання; креативність – готовність до творчості та наявність досвіду творчої діяльності [6, с. 58].

Структурну модель особистості соціального педагога, до якої входять такі основні компоненти: мотиваційний, ціннісний, професійно-особистісний, гностичний, технологічний, функціонально-рольовий і нормативно-правовий, обґрунтовує В. Поліщук [9, с. 58].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. До якісних показників освіти відносять знання і розвиток студентів, зв'язок знань з практикою, життям, позитивну мотивацію навчання, відповідність змісту освіти вимогам часу, державним освітнім стандартам. Визначаючи важливість забезпечення у підготовці майбутніх соціальних педагогів комплексу формування показників її якості, підкреслимо суттєвість для нашого дослідження і такої позиції, яка передбачає підхід до якості освіти як до соціально-педагогічного процесу, що містить реалізацію його цілей, сучасних технологій та умов, необхідних для досягнення позитивних результатів [5].

Аналіз наукових досліджень з проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів виявив, що пропозиції вищезгаданих учених стосуються різних аспектів і мають як загальноспрямовувальний педагогічний характер, так і вузькоспеціальний. Варто відзначити й недостатню кількість досліджень, спеціально присвячених професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками.

Метою статті є визначення алгоритмів формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з проблемними підлітками та аналіз чинників, що сприяють підвищенню якості даного процесу.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка соціального педагога – складний, системний соціально-педагогічний процес. Її зміст зумовлений об'єктивними чинниками, один із яких – багатоаспектність професійної діяльності соціального педагога, до якої складовим компонентом входить робота з дітьми та молоддю, зокрема з категорією педагогічно занедбаних.

Суттєве значення у підготовці майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками має досягнення кінцевого результату – сформованості у них готовності працювати з цією категорією дітей.

На основі аналізу існуючих у педагогічній теорії підходів до поняття готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності, аналізу її практики ми сформуваємо суть готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічно занедбанними та визначили її рівні. Нами дається таке визначення: професійна готовність майбутнього соціального педагога до роботи з педагогічно занедбанними дітьми та підлітками – це стан сформованої його компетентності, що інтегровано відтворює рівень морально-психологічної, теоретичної і практичної готовності та наявності особистісних професійних якостей, необхідних для ефективної роботи з педагогічно занедбанними.

Морально-психологічна готовність відтворює усвідомлення студентами важливості роботи з педагогічно занедбанними дітьми, зацікавленість цим напрямом діяльності. Теоретична готовність – це володіння інтегрованими системними знаннями з різних навчальних дисциплін. Практична готовність означає сформоване володіння комплексом різноаспектних (аналітичних, прогностичних, гностичних, комунікативних, організаторських) умінь та навичок, необхідних для практичної реалізації різних функцій, форм, видів і методів професійної діяльності. Вміння використовувати на практиці методики соціально-педагогічної діагностики, виявляти причини відхилень поведінки педагогічно занедбаних дітей та підлітків, уміння прогнозувати й програмувати процес виховання та соціалізації, здатність організувати творчу діяльність дітей, координувати діяльність суб'єктів соціального виховання, використовувати комплекс правових норм, спрямованих на захист прав та інтересів дітей, підлітків, уміння будувати взаємовідносини з сім'ями. До особистісних якостей належать доброзичливість, повага та любов до дітей, співчутливість, відповідальність, комунікабельність,

толерантність, тактовність, широкий загальний розвиток, високий рівень культури тощо.

Зміст підготовки студентів до профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбанними підлітками зумовлює розкриття шляхів втілення його у діяльність ВНЗ. У педагогічних навчальних закладах, які готують соціальних педагогів, певна увага підготовці їх до роботи з проблемними дітьми приділяється. Але недоліком цього процесу є те, що спеціально та цілеспрямовано питання роботи з педагогічно занедбанними підлітками не вивчаються. З метою удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, усунення недоліків та посилення практичної спрямованості навчального процесу, нами були розроблені навчально-методичні матеріали. До них, зокрема, належить програма спецкурсу „Профілактично-корекційна робота з педагогічно занедбанними підлітками”.

Мета спецкурсу полягала у тому, щоб сформулювати знання щодо змісту, проявів, соціально-педагогічних чинників та особливостей профілактики та корекції відхилень у поведінці педагогічно занедбаних підлітків, а також сприяти розвитку необхідних умінь і навичок майбутніх соціальних педагогів з профілактично-корекційної роботи з таким контингентом учнів.

Основні завдання спецкурсу – сформулювати глибоке усвідомлення важливості роботи з педагогічно занедбанними підлітками; розкрити суть, соціально-педагогічний зміст і прояви педагогічної занедбаності; охарактеризувати соціально-педагогічні чинники виникнення педагогічної занедбаності; ознайомити соціального педагога з технологією профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбанними підлітками; розвивати професійний інтерес до визначеного виду, соціально-педагогічної діяльності; забезпечувати професійну компетентність майбутніх соціальних педагогів у роботі з такою категорією дітей та підлітків.

Наукову основу спецкурсу склали концептуальні положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість соціально-педагогічних явищ та процесів; сутність професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічної профілактично-корекційної роботи з педагогічно занедбанними підлітками, психологічні особливості розвитку підлітків, наукові засади організації виховного процесу.

Програма спецкурсу складається із семи тем. У наведених темах розкриваються поняття педагогічної та соціальної занедбаності, різні підходи до їхнього визначення; особливості різних груп педагогічно занедбаних дітей; стадії розвитку педагогічної занедбаності, помилки виховання дітей у сім'ї, недоліки навчально-виховної роботи школи, негативний вплив побутового оточення, роль сімейних стосунків у формуванні педагогічної занедбаності, значення виховного впливу

батьків на процес соціалізації дітей, проблеми сучасної сім'ї, ефективні форми допомоги сім'ї, підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, особливості індивідуальної та групової роботи соціального педагога з педагогічно занедбанними підлітками, специфіка здійснення профілактично-корекційної роботи через інтерактивні форми.

Необхідною умовою для формування відповідного рівня готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності ми вважаємо роботу соціальних педагогів з проблемними підлітками за місцем проживання, особливо через клубну діяльність та волонтерський рух, а також через різні громадські організації.

У практиці позааудиторної роботи цінним, на наше переконання, є ознайомлення студентів з організацією роботи соціального педагога із занедбанними підлітками в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Доцільно, на наш погляд, також практикувати відвідування міських і районних соціальних служб для безпосереднього ознайомлення зі станом проблеми та досвідом організації роботи з її подолання у певній територіальній громаді. Ефективними, безперечно, є зустрічі студентів з класними керівниками для ознайомлення з організацією ними індивідуальної роботи з дітьми такої категорії.

Висновки і пропозиції. Однією із ключових умов подолання негативних явищ у суспільному середовищі є високий рівень професійної готовності фахівців до роботи з проблемними дітьми. Готовність до професійної діяльності ми детермінуємо як інтегроване поняття, що відтворює морально-психологічні, теоретичні, практичні компоненти підготовленості та наявності особистісних професійних якостей, необхідних для ефективної роботи з педагогічно занедбанними підлітками.

Одним із визначальних аспектів здійснення ефективної підготовки кваліфікованих фахівців даної галузі ми вбачаємо у використанні в даному процесі відповідних навчально-методичних матеріалів, зокрема спецкурсу з означеної проблематики, а також залученні майбутніх фахівців до волонтерської та клубної діяльності. Це дасть можливість поглибити та розширити їхні знання про явище педагогічної занедбаності, удосконалити та закріпити практичні уміння і навички та розвинути професійно важливі особистісні якості через практичну діяльність.

Здійснена нами наукова розвідка не вичерпує усіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками. Вважаємо перспективними дослідження ролі самостійної роботи студентів та взаємодії вищого навчального закладу із спеціалізованими соціальними службами у формуванні готовності студентів до роботи з проблемними неповнолітніми.

Список літератури:

1. Абрамович Т.В. Критерії та показники сформованості професійної компетентності соціального педагога. *Іноватика у вихованні : зб. наук. пр.* Рівне : РДГУ, 2017. Вип. 6. С. 218–225.
2. Безпалько О.В. Компетентнісний спектр майбутнього соціального педагога як основа професіоналізму. *Проблеми освіти : збірник наукових праць.* Житомир – Київ, 2015. № 84. С. 60–64.
3. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : автореферат дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Національний педагогічний університет М.П. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.

4. Вітвицька С.С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти : монографія. Житомир : Полісся, 2015. 416 с.
5. Кремень В.Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
6. Мішик Л.І. Соціальна педагогіка : навч. посібник. Київ, 1997. 140 с.
7. Ничкало Н.Г. Концепція педагогічної майстерності академіка І.А. Зязюна: міждисциплінарні засади. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціле життєвого навчання* : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 20–31.
8. Пожидаєва О.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 2011. 319 с.
9. Поліщук В.А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка, 2006. 424 с.
10. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології. Луганськ : Альма-матер, 2005. 551 с.

References:

1. Abramovych, T.V. (2017). Kryterii ta pokaznyky sformovanosti profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha [Criteria and indicators of the formation of professional competence of social pedagogue]. *Innovatyka u vykhovanni: zb. nauk. pr.* Rivne: RDHU. Vyp. 6, pp. 218–225.
2. Bezpalko, O.V. (2015). Kompetentnisnyi spektr maibutnoho sotsialnoho pedahoha yak osnova profesionalizmu [The competence spectrum of the future social educator as the basis of professionalism]. *Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats.* Zhytomyr – Kyiv, no 84, pp. 60–64.
3. Vainola, R.Kh. (2009). *Pedahohichni zasady osobystisnoho rozvytku maibutnoho sotsialnoho pedahoha v protsesi profesiinoi pidhotovky* [Pedagogical principles of personal development of the future social teacher in the process of vocational training]: avtoreferat dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04. Natsionalnyi pedahohichni universytet M.P. Drahomanova. Kyiv, 44 p.
4. Vitvytska, S.S. (2015). *Teoretychni i metodychni zasady pedahohichnoi pidhotovky mahistriv v umovakh stupenevoi osvity: monohrafiia* [Theoretical and methodical principles of pedagogical preparation of master's degrees are in the conditions of sedate education]. Zhytomyr: Polissia, 416 p.
5. Kremen, V.H. (2012). *Synerhetyka v osviti: kontekst liudyno tsentryzmu* [Synergetics in education: context of personality centered approach]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 368 p.
6. Mishchuk, L.I. (1997). *Sotsialna pedahohika: navch. posibnyk* [Social pedagogics]. Kyiv, 140 p.
7. Nychkalo, N.H. (2016). Kontseptsiiia pedahohichnoi maisternosti akademika I.A. Ziazuna: mizhdystsyplinarni zasady [The concept of pedagogical excellence of academician I.A. Ziazun: interdisciplinary foundations]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsile zhyttievoho navchannia: monohrafiia* / za red. O.A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Ruta, pp. 20–31.
8. Pozhydaieva, O.V. (2011). *Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do konsultatyvnoi diialnosti u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin* [Preparation of future social teachers to consultative activit in the process of study professional disciplines]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05 – sotsialna pedahohka. Kyiv, 319 p.
9. Polishchuk, V.A. (2006). *Teoriia i metodyka pidhotovky sotsialnykh pedahohiv v umovakh nepererвної osvity: monohrafiia* [Theory and methods of training social]. Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichni un-t im. V. Hnatiuka, 424 p.
10. Kharchenko, S.Y., Krasnova, N.P., & Kharchenko, L.P. (2005). *Sotsialno-pedahohichni tekhnolohii* [Social and pedagogical technologies]. Luhansk: Alma-mater, 551 p.